

Д. В. Глембоцький,
аспірант кафедри філософії, теорії та історії державного управління,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

РОЗУМІННЯ СУТНІСНИХ ОСНОВ ГЕОПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИК ВІДСТОЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В РАМКАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

D. Gembotskyi,
graduate student of philosophy, theory and history of Public Administration,
National Academy of Public Administration the President of Ukraine, m. Kyiv

"UNDERSTANDING THE ESSENTIAL FOUNDATIONS OF GEOPOLITICS AS A FACTOR
OF NATIONAL INTEREST WITHIN THE INTEGRATION PROCESS"

Сьогоденна ситуація в світі глибоко пов'язана з глобалізаційними процесами. Вони впливають на інтеграційні тенденції економік країн світу, формування світових ринків, виділення і стрімке зростання регіональних лідерів та їх вплив на сусідів. Тому дуже важливим є вивчення сутності геополітики. Її розуміння дає поштовх до розвитку управлінської культури та системи державного управління, що передусім позначиться на успішності реалізації національних інтересів. Відстоювання яких залежить від ефективного протистояння як внутрішнім, так і зовнішнім викликам. Зневажання цих процесів може призвести до втрати державою територій, або і незалежності в цілому. Тому система державного управління потребує термінової модернізації через реформування. Воно б дозволило виховати професійні кадри які розумілися на тонкощах геополітичної гри.

Present situation in the world is deeply linked to globalization processes. They affect the integration of economic trends in the world, the formation of global markets, the allocation and the rapid growth of regional leaders and their impact on neighbors. It is therefore important to study the nature of geopolitics. Her understanding gives rise to the development of management culture and system of governance that primarily affect the successful implementation of national interests. Defending depends on effective opposition to internal and external challenges. Disregard of these processes can lead to the loss of state territory, or independence and as a whole. Therefore, the system of government requires urgent modernization through reform. It would be possible to educate professional staff who understood the intricacies of the geopolitical game.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, процес, контроль, регулювання, розвиток, геополітика, інтегри, державне управління.

Key words: globalization, integration, process control, management, development, geopolitics, interests, government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація стратегії розвитку України в глобальному світі потребує докорінних змін системи міжнародних відносин, а саме: чіткого розуміння суб'єктами цих відносин сутнісних основ геополітики. Ситуація, в якій опинилась наша країна вказує на не-

професіоналізм людей що займаються геополітикою на державному рівні. Тільки чітке розуміння геополітики в її широкому значенні сприятиме позитивним змінам.

Відповідно до геополітичного положення України вибір між сходом і заходом повинен бути урівно-

важеним. Шлях в одному напрямі не призведе до нормального розвитку. Адже в основі міжнародного співробітництва на першому плані повинні стояти національні інтереси, а їх відстоювання має бути пріоритетним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різним аспектам геополітики присвячено праці Е.У. Байдарова [5], М.М. Вегеша [4], А.В. Маринченка [7], Ю.Г. Осадчого [9], З.К. Бжезінського [2].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проблеми, які виникають у нашої країни на міжнародній арені вказують на не чітке розуміння геополітичного положення України. Це призводить до суттєвих помилок у міжнародних відносинах і не порозуміння між ведучими акторами інтеграційних процесів щодо вибору шляху майбутнього розвитку країни. Це виникає крізь нерозуміння сутнісних основ геополітики.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: прояснення сутнісних основ геополітики задля сприяння відстоюванню національних інтересів у процесі світової інтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За весь період існування людства воно постійно розвивалось у геометричній прогресії. Змінювались, виникали та зникали народи, держави, цивілізації. Природа кинула людині виклик, вижити або зникнути. Постійні протистояння викликам призвели до виникнення прогресу. Соціолог і філософ А.Д. Тойнбі в своїй праці "Дослідження історії" [10], вивчаючи виникнення, розвиток та занепад цивілізацій, дійшов до висновку, що ці процеси є відповіддю на виклик зовнішнього середовища. Його дослідження показує, що процес розвитку постійно ускладнюється. Зміни у історичному розвитку, особливо під час активізації процесу глобалізації, відбуваються прискореними темпами. Широке вживання поняття "глобалізація" відбулось з середини 90-х років минулого століття після XXV сесії Всесвітнього економічного форуму в Давосі (1996), на якому всі дискусії були присвячені темі "Глобалізація основних процесів на планеті" [5, с. 28]. Глобалізація є дуже потужним викликом сьогодення, так як є складним, багатограним процесом з безліччю проявів і проблем [12].

Глобалізація охоплює всі сфери суспільного життя і розглядається у взаємопов'язаних аспектах: економічна глобалізація — сукупність процесів: глобалізації капіталу, трудових ресурсів, товарів і послуг та глобалізації компаній, фірм і корпорацій; ментальна або культурно-ідеологічна глобалізація — комплексний процес уніфікації та інтеграції традицій, культури, ідеології та релігії; територіальна глобалізація — процес укрупнення державних та наддержавних утворень, що має своїм наслідком послаблення національних держав та скорочення їх суверенітету; інформаційно-комунікаційна глобалізація — включає в себе розвиток комунікаційних можливостей та використання космічного простору для

передачі інформації; етнічна глобалізація — складається з двох процесів — зростання загальної чисельності населення планети та взаємної асиміляції різних етнічних груп [11, с.140].

Глобалізація утворюючи взаємозв'язок всіх країн, має вплив на континенти та цивілізації. Цей, планетарного масштабу, процес має як позитивні, так і негативні наслідки [6, с. 45]. Швидкість поширення інформації та новітніх технологій, розширення ринків, виявлення та намагання вирішення глобальних проблем — ці та інші фактори є позитивними наслідками глобалізації. До негативних можна віднести: нівелювання державних кордонів, нерівномірність в розвитку країн, політична та фінансова залежність, нав'язування міжнародними корпораціями ГМО продукції, поява та розвиток електронної системи ідентифікації людей (повернення до тоталітарної системи керування), загроза нового великого переселення народів, нав'язування сильними країнами слабким свого світосприйняття та своїх правил гри.

Протистояти глобалізаційним викликам здатна держава з активною системою управління, що реалізує власну геополітичну стратегію розвитку, орієнтуючись в глобальному просторі, володіючи ефективними механізмами впливу та управління [3, с. 5].

Зважаючи на позитивні та негативні наслідки потрібно зважено підходити до вирішення міжнародних питань. Цей процес потребує контролю та регулювання з боку органів державного управління шляхом проведення вдалої політики. Саме органи державного управління, маючи динаміку самовдосконалення та змін у веденні міжнародних відносин, можуть ефективно реагувати на постійні зміни оточуючого середовища. На ефективність динамічного розвитку державного управління має вплинути його реформування шляхом застосування інноваційних технологій. Ефективний розвиток держави можливий завдяки вдалій геополітичній грі. Задля вдалої гри, представники органів державного управління повинні розумітися в усіх тонкощах геополітики.

Що таке геополітика? Термін "геополітика" складається з двох грецьких слів: гео — земля, politicos — все що пов'язано з місцем: держава, громадянин тощо [6, с. 9]. Геополітика являє собою міждисциплінарну сферу знань про закономірності розподілу та перерозподілу сфер впливу різних держав та міждержавних об'єднань у багатовимірному комунікаційному просторі світу. Її основним завданням є дослідження механізмів та форм контролю над геопростором [11, с. 135]. Чітке визначення геополітики наведено у словнику міжнародних слів: Геополітика — течія в соціології, яка вивчає і аналізує в єдності географічні, політичні та інші фактори, що впливають на стратегічний потенціал держави і досліджує державу, як діючу особу світової політики, головним чином в її відношенні до оточення і ставить за мету вирішити проблеми, що випливають із просторових відносин [13].

У підручнику "Геополітика", за редакцією українського вченого А.І. Кудряченка, наведено, що гео-

політику розглядають як науку про вплив географічного простору держав на їхні політичні цілі й інтереси.

Геополітика поділяється на традиційну, нову (геоекономіку) та новітню (геофілософію). Традиційна робить акцент на військово-політичну могутність держави. Нова зосереджується на економічній могутності держави. До предмета вивчення геоекономіки входять процеси розвитку не тільки державних та регіональних утворень, а й міжнародних структур економічно-фінансових об'єднань, транснаціональних корпорацій, вільних економічних зон тощо. Геофілософія — міждисциплінарна наука про цивілізовані відносини та трансформацію світового порядку, що заснований на уявленнях про множинність світів. Геофілософія долає обмеженості традиційної та нової гілок геополітики, являючи собою методологічний фундамент новітньої геополітики [11, с. 135].

Автором терміну "геополітика" вважається шведський географ та державознавець Рудольф Челлен. Саме він, вперше, розглядав геополітику як частину політології, що відмежувалась від соціології наприкінці XIX століття. Будучи учнем німецького географа Фрідріха Ратцеля, Челлен поділяв його точку зору щодо єдиного цілого ґрунту та держави [8, с. 54]. Але йдучи далі свого вчителя, він, у своїй праці "Держава як форма життя" стверджував про необхідність поєднання п'яти взаємопов'язаних між собою елементів політики: 1) держава як географічний простір; 2) держава як народ; 3) держава як господарство; 4) держава як суспільство; 5) держава як управління.

Російський вчений Н.А. Нартов стверджує, що геополітика виникла на базі трьох наукових підходів: цивілізаційного, військово-стратегічного та теорії географічного детермінізму. Засновником цивілізаційного підходу вважається російський вчений Н.Я. Данилевський. Він вважав, що головними гравцями в історії виступають цивілізації. Його концепцію підтримали й розвинули: німецький філософ О. Шпенглер; російські вчені К.Н. Леонтьєв, П.М. Савицький, Л.Н. Гумільов; англійський вчений-історик і соціолог А. Тойнбі.

На думку цивілізаціоністів, географічні границі цивілізації визначають межі впливу великих держав та сфери їх життєвих інтересів [8, с. 14].

Н. Макіавеллі, Х. Мольтке, А. Мехен та ін. є авторами та прибічниками військово-стратегічного підходу. Теорії цих вчених внесли до методології геополітики ідею ключових пунктів та зон, які дозволяють контролювати значні території потенційного супротивника [8, с. 14].

Засновники та прихильники теорії географічного детермінізму, що є стародавнім джерелом пізнання такі, як Геродот, Фукидід, Гіпократ, Аристотель, вважали, що на історію людства великий вплив має географічне середовище [8, с. 15].

М. Нартов запропонував планетарний простір як визначення об'єкта геополітики та взаємовідносини між геополітичними суб'єктами при вирішенні світових й регіональних проблем [8, с. 21].

У політології М. Вегеша розглядаються три ключових закони геополітики [4, с. 196]:

Закон фундаментального дуалізму. Він проявляється в географічній будові планети і в історичній типології цивілізацій. Він полягає у протистоянні сухопутної (телурократії) та морської (таласократії) могутностей.

Закон посилення фактору простору в людській історії. Цей закон проявляється в тому, що таласократія і телурократія вели боротьбу за простір, посилюючись в економічному та військово-політичному планах.

Закон синтезу суші і моря. В цьому законі йдеться про одне з ключових понять геополітики — "берегову зону", яка являє собою ключ до світового панування. Через те, що морська берегова зона протягом всієї історії людства, відігравала та відіграє функцію головного геополітичного плацдарму.

Наука геополітика вивчаючи життя окремих держав, їх блоків (союзів) та протистояння між ними, виконує визначені функції.

Російський вчений А. Маринченко окреслив наступні найбільш важливі функції геополітики [7, с. 28—32]:

Пізнавальна — пов'язана з вивченням тенденцій геополітичного розвитку країн та народів, зі зміною різних явищ, процесів та подій.

Прогностична — витікає з пізнавальної та тісно з нею пов'язана. Будь-які дослідження потрібні для прогнозування розвитку геополітичних сил; визначення конфігурації держав, їх вплив на розвиток різних міжнародних відносин; врегулювання наростаючих конфліктів та надання рекомендацій по їх усуненню.

Управлінська — має прояв у зборі та аналізі емпіричної інформації та виробленні конкретних управлінських рішень та практичних рекомендацій (об'єктивних та суб'єктивних).

Ідеологічна — покликана виправдати стратегічні плани й тактичні заходи, які розробляються і реалізуються конкретними суб'єктами міжнародних відносин.

Геополітика, як і інші науки, має свої власні категорії. До основних категорій геополітики можна віднести [1, с. 8; 9, с. 185]:

Контроль за простором — це світовий простір, який включає поверхню земної кулі та прилягаючий до неї повітряно-космічний простір, де можуть виділятися райони (регіони, зони) життєво важливих інтересів тієї чи іншої держави.

Геополітичні відносини — це відносини єдності та боротьби різних світових сил (суші і моря, центру і периферії, метрополії та колонії).

Баланс сил. Під ним розуміють кількісно-якісну рівновагу держав у певному геополітичному регіоні чи світі в цілому.

Політичний простір — це окреслений кордонами простір.

Інтерес. Під інтересом розуміють усвідомлені потреби, підкріплені збуджувальним мотивом до їх реалізації.

Геополітика, на думку провідного американського політолога, соціолога і державного діяча З. Бже-

зінського, є теорією позиційної гри на "світовій шахівниці" [2]. Осягнення цієї теорії управліннями, що займаються міжнародною діяльністю, дасть можливість поліпшити управлінський потенціал. Це в свою чергу зробить систему управління більш якісною і життєздатною у відстоюванні національних інтересів.

Міжнародна діяльність України потребує пропорційності стосовно застосування видів геополітики, з суттєвою перевагою новітнього — геофілософського підходу. Розуміння законів геополітики дозволить визначитись з пріоритетністю між таласократією та телурократією в побудові міжнародних відносин. Осягнення функцій геополітики сформує поведінку на міжнародній арені. Всі ці чинники матимуть вплив на побудову стратегії розвитку країни.

Отже, вся історія розвитку людства залежить від вміння відповідати на виклики зовнішнього середовища. Тому для того, щоб протистояти викликам, потрібно вміти гідно відповідати їм, тобто мати "імунітет". Розвиток будь-якої держави залежить від якості протистояння зовнішнім викликам. Нехтування або зневажання цих процесів можуть коштувати державі втрати незалежності. Кожна країна повинна визначити цілі та інтереси, котрі потрібно досягти та відстояти. Для цього і покликана наука геополітика, вона вчить управляти, правити й відстоювати інтереси та досягати цілей.

Ситуація, в котрій опинилась Україна, потребує реформування системи державного управління та професійних управлінських кадрів, які розуміють тонкощі геополітичної гри. Міжнародна політика має бути урівноваженою. В основі міжнародного співробітництва на першому плані повинні стояти національні інтереси, а відстоювання їх має бути пріоритетним.

У подальших дослідженнях слід визначитись з пріоритетністю реалізації національних інтересів.

Література:

1. Алексин Є.В. Геополитика: учебное пособие. — П.: ПГУ, 2005. — 117 с.
2. Бжезинский З.К. Великая шахматная доска (The Grand Chessboard) / Пер. с англ. О.Ю. Уральская. — М.: Изд-во: Международные отношения, 2009. — 280 с.
3. Войтович Р.В. Глобалізація та її вплив на систему державного управління: аналіз, проблеми, перспективи: монографія. — Чернівці: Технодрук, 2011. — 368 с.
4. Вегеш М.М. Політологія: підручник / За ред. М.М. Вегеша. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 384 с.
5. Байдаров Е.У. Глобализация в культурно-цивилизационных процессах современности / Глобализация как этап развития мирового сообщества: материалы международной научно-практической конференции 25—26 сентября 2011 года. Под ред. Гаджиева С.Т., Бутенко Н.А. — Пенза — Сургут — Баку: Научно-издательский центр "Социосфера", 2011. — 154 с.
6. Кудряченко А.І. Геополітика: підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. — К.: МАУП, 2004 — 296 с.

7. Маринченко А.В. Геополитика: Учеб. пособие. — М.: ИНФА-М, 2009. — 429 с.

8. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник для вузов / Под ред. проф. В.И. Старовойтова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИДАНА, Единство, 2003. — 439 с.

9. Осадчий Ю. Г. Політологія. Курс лекцій. — Суми, 2011. — 214 с.

10. Тойнби А.Дж. Постижение истории. Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1991. — 736 с.

11. Шемшученко Ю.С. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. — 2-ге., переробл. і доповн. — К.: Вид-во "Юридична думка", 2012. — 1020 с.

12. Міжнародна економіка: конспект лекцій (КНЕУ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vuzlib.org/me_kneu/9-1.htm

13. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53395/236984.html>

References:

1. Alexin, E.V. (2005), Geopolitika [Geopolitics], PGY, Kyiv, Ukraine.
2. Bjezinskiy, Z.K. (2009), Velikaja shahmatnaja doska [The Grand Chessboard], Megdynarodnie otnoshenija, Moscow, Russia.
3. Voytovich, R.V. (2011), Globalizacija ta ii vpliv na sistemy derjavnogo upravlinnja [Globalization and its impact on the system of public administration: Analysis, Problems and Prospects], Texnodryk, Chernivci, Ukraine.
4. Vegesh, M.M. (2008), Politologija [Politics], 3nd ed, Znannja, Kyiv, Ukraine.
5. Baydarov, E.Y. (2011), "Globalization in cultural and civilizational processes of modernity", Globalizacija kak etap roxvitija mirovogo soobshestva [Globalization as a stage in the development of the world community], Globalizacija kak etap roxvitija mirovogo soobshestva [Globalization as a stage in the development of the world community], Penza — Syrgyt — Baky, Azerbajdzhan, pp. 28—39.
6. Kudrjachenko, A.I. Rudich, F.M. and Hramov, V.O. (2004), Geopolitika [Geopolitics], MAYP, Kyiv, Ukraine.
7. Marinchenko, A.V. (2009), Geopolitika [Geopolitics], INFA, Moscow, Russia.
8. Nartov, N.A. (2003), Geopolitika [Geopolitics], 2nd ed, Edinstvo, Moscow, Russia.
9. Osadchij, Ju. G. (2011), Politologija [Politics], Sumi, Ukraine.
10. Tojnbi, A.Dzh. (1991), Postizhenie istorii [Understanding of history]. Progress, Moscow, Russia.
11. Shemshuchenko, Ju.S. (2012), Velikij enciklopedichnij juridichnij slovník [Great entsiklopedichny Yurydychna vocabulary], Juridichna dumka, Kyiv, Ukraine.
12. Economics and Law Library, "International Economics", available at: http://www.vuzlib.org/me_kneu/9-1.htm (Accessed 15 June 2014).
13. Slovopediya, available at: <http://slovopedia.org.ua/36/53395/236984.html> (Accessed 15 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 15.09.2014 р.